

Katarzyna Gmerek

Od celtofili do celtologii : zbiory celtyckie Biblioteki Uniwersyteckiej UAM

Biblioteka 5 (14), 78-89

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OD CELTOFILLI DO CELTOLOGII ZBIORY CELTYCKIE BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ UAM

Swoistą inspiracją do napisania tego szkicu była mała wystawa książek dotyczących kultury i historii Celtów jaką autorka przygotowała w Bibliotece Uniwersyteckiej w październiku 1999. Ekspozycja miała towarzyszyć Festiwalowi Celtyckiemu w Poznaniu (który się zresztą tamtego roku nie odbył...), a jej charakter w założeniu był popularnonaukowy.

Szukając materiałów na ekspozycję stopniowo zroszczałam, że wprowadzić nasze współczesne zbiory celtyckie¹ nie są zbyt bogate, za to posiadamy unikalne w Polsce materiały z XVIII i XIX w., często noszące ślady akcesji biblioteki wydziałowej filologii celtyckiej lub wcześniejszego seminarium celtyckiego Uniwersytetu Berlińskiego, albo autograf niemieckiego uczonego prof. Karla Brugmanna. Konsultacje ze znawcami tematu upewniły mnie co do wyjątkowości (w skali polskiej) tych skromnych skądinąd zbiorów - pokrótce stwierdzić można że zawierają one bardzo znane tytuły z dziedziny celtologii (nie tylko niemieckiej) 2 połowy XIX i początku XX w a także kilka pozycji XVIII-wiecznych i cztery rękopisy.

W pewnym uproszczeniu i nieuniknionym skrócie powiedzieć można, iż książki trafiły do naszej biblioteki z trzech źródeł. W pierwszej kolejności pojawiają się dary przesyłane na przełomie XIX i XX w do organizowanej w Poznaniu Kaiser Wilhelm Bibliothek. Wśród ofiarodawców znaleźć można wszystkie ważniejsze biblioteki naukowe ówczesnych Niemiec, instytucje i towarzystwa naukowe, wydawnictwa, wreszcie całą grupę osób prywatnych. Drugie źródło to książki przejęte przez naszą bibliotekę po 1945, jako tzw. mienie zabezpieczone². Wreszcie źródło trzecie to kolekcja profesora Brugmanna zakupiona przez naszą bibliotekę w 1922.

Jest to fakt powszechnie znany, iż zainteresowanie Celtami wiąże się z

---

¹ Określenie zbiory celtyckie nie grzeszy nadmiarem precyzji. W pracy niniejszej oznacza to po prostu wszystkie publikacje (książki i czasopisma) dotyczące kultury, języka Celtów. Przedmiotem mojej uwagi są tak właśnie rozumiane zbiory celtyckie wydane przed rokiem 1945.

² Informacje na ten temat przynosi praca Małgorzaty Głowackiej-Helak: *Rewindykacja księgozbioru BU w Poznaniu*, „Roczniki Biblioteczne” 1991, Z.1, s.271-290.

publikacją *Pieśni Osjana* Jamesa Macphersona. Kariera tego zbioru to jeden z najosobliwszych fenomenów nowożytnej literatury europejskiej i do dziś budzi ciekawość badaczy różnych krajów. Pojawienie się *Pieśni Osjana*, ich niebywała popularność w całej Europie dały początek całemu zespołowi zjawisk i tendencji literackich, które historycy literatury określają terminem osjanizm. Pojęcie to obejmuje z jednej strony całą grupę utworów poetyckich utrzymanych w specyficznym „osjanicznym stylu”, z drugiej rozliczne prace o charakterze historyczno-folklorystycznym o ludach północy, w których autentyczna pasja i zapał rozmaitych kolekcjonerów, poszukiwaczy i badaczy często zastępowały naukową precyzję i obiektywizm³. Ten wczesny okres zainteresowań Celtami można określić mianem celtofilii. Celtofilia - tak jak chciałabym ją rozumieć w tym szkicu - to jeszcze nie nauka, choć już nie literatura. Autorzy już dbają o bogatą dokumentację, starają się swoim wywodom przydać jakiś intelektualny rygor i porządek, ale jednocześnie brak naukowego warsztatu i języka pozwala im na stawianie fantastycznych hipotez, twierdzeń, sądów. Z czasem będą one weryfikowane przez poważną naukę. Zbiory celtyckie naszej biblioteki pozwalają ów proces narodzin celtologii dość dokładnie prześledzić i w takim też porządku pragnę je przedstawić.

Za prekursora studiów celtyckich uważa się często Edwarda Lhuyda, Walijszyka (1660-1709). Jego *Archaeologia Britannica: Giving Some Account Additional to what has been hitherto Publish'd, of the Languages, Histories, and Customs of Great Britain, from Collections and Observations in Travels Through Wales, Cornwall, Bas-Bretagne, Ireland, and Scotland* vol.1: *Glossography*, Oxford 1707, była obszernym kompendium zawierającym słowniki i gramatyki współczesnych mu języków celtyckich w ujęciu porównawczym oraz wyniki prekursorskich badań nad ich historią. Autor zamieścił także wykaz i opis znanych sobie starych rękopisów walijskich i irlandzkich. Przedwczesna śmierć Lhuyda jest prawdopodobnie przyczyną, dla której tom pierwszy *Starożytności Brytanii*, które w zamyśle autora miały być wielkim studium historycznym zawierającym również edycję źródeł, był zarazem ostatnim. A. i E. Majewiczowie w swoim studium poświęconym literackiemu dziedzictwu Celtów napisali, że Lhuyd był samotnym pionierem i dawna literatura celtycka stała się obiektem studiów badaczy dopiero po opublikowaniu *Pieśni Osjana*⁴. Jest to zasadniczo prawdą, zwłaszcza w odniesieniu

³ Por. hasło „osjanizm” pióra Z.Sinko: *Słownik literatury polskiego oświecenia*, pod red. T.Kostkiewiczowej, Wrocław 1977. s.434-441.

⁴ A.F.Majewicz, E.Majewicz: *Literackie dziedzictwo Celtów*, [W:] *Dzieje literatur europejskich*, T.3, cz.2, Warszawa 1991, s.729.

do Europy kontynentalnej, aczkolwiek w każdym z krajów celtyckich odnotować można wczesne próby zajmowania się leksykografią, mniej może spektakularne niż dzieło Lhuyda.

Powrócić zatem wypada do prezentacji najważniejszych wydań *Pieśni Osjana*⁵. W zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej znajduje się kilka wydań książki w różnych językach. Najstarszy dokument dotyczący Osjana to dysertacja profesora uniwersytetu w Edynburgu Hugh Blaira publikowana tu jako oddzielny tom (wielokrotnie drukowana była łącznie z tekstami Pieśni): *A critical dissertation on the poems of Ossian, the son of Fingal. The second edition. To which is added, an appendix, containing a variety of undoubted testimonies establishing their authenticity, London 1768* (egzemplarz mylnie skatalogowany pod nazwiskiem samego Macphersona). Posiadamy też niemieckie wydanie tomu pierwszego *Pieśni Osjana* po angielsku *Works of Ossian vol.1, Francfort, 1783* oraz wydanie brytyjskie z 1802. W roku 1793 ukazało się również pierwsze tłumaczenie polskie Fingala, pióra Ignacego Krasickiego; Biblioteka Uniwersytecka posiada wszystkie przekłady Macphersona pióra Krasickiego w zbiorze: *Krasicki Ignacy: Dzieła, t.1 1802*.

Posiadamy także pisma pomysłodawcy nowożytnego walijskiego druidyzmu, Iolo Morganwg (dla profanów: Edward Williams, 1747-1826), zdolnego poety który wstawił się publikacją dawnej poezji walijskiej - niestety, dziś uważa się że trudno jest stwierdzić, które z tych utworów są autentyczne a które napisał sam, co prawda z dużym kunsztem, idealnie imitując oryginały. (*Williams Edward: Iolo manuscripts: A selection of Ancient Welsh manuscripts in prose and verse... Llandovery, 1848*)

Do romantycznych fabulistów zaliczano długo również Bretończyka, Theodore Hersart de La Villemarqué, który w 1839 opublikował pierwsze wydanie *Barzas Breiz/Chanson populaire de Bretagne*; dwujęzyczną antologię bretońskich pieśni ludowych. Gdy minął okres fascynacji czytelników, zaczęto zgłaszać wątpliwości co do stopnia autentyzmu dzieła, a nawet zarzucano wydawcy, iż sam napisał pieśni, później przetłumaczone na bretoński. Dopiero kilkadziesiąt lat po śmierci wicehrabiego Donatien Laurent odnalazł i opublikował oryginalne notatki z jego wędrowek w poszukiwaniu tekstów ludowych, co pozwoliło potwierdzić ich autentyczność. Starszy egzemplarz *Barzas Breiz*, który posiadamy w naszych zbiorach, posiadający pieczętkę Landesbibliothek Posen skatalogowany został z datą wydania

---

⁵ Wykracza to poza temat tej pracy, ale obecnie unika się określania tych pieśni mianem fałszerstwa. Por. na ten temat: F.Stafford: *The Ossianic poems of James Macpherson*, [W:] J.Macpherson *The Poems of Ossian and related works*, Edinburgh 1996.

1859. Jest wysoce prawdopodobne, iż data jest błędna, a przyczyną pomyłki był nietypowy krój czcionki, którą wydrukowano datę wydania - liczba 3 z nazwy roku do złudzenia przypomina 5. Za datą wcześniejszą przemawiają mocne argumenty. Zawartość tomu odpowiada wydaniu pierwszemu (wydanie 2 z 1845 było rozszerzone), a żadne źródło nie notuje wydania z 1859. Opis tomu i jego nazwa wydawcy wydają się być zgodne z egzemplarzem z 1839 posiadanym przez Bibliothèque Municipale de Rennes. Poproszona o konsultację pani Sarah Toulouse, kierowniczka Oddziału Zbiorów Specjalnych tej biblioteki (mająca dostęp do bibliografii twórczości Villemarqué'a oraz licznych wydań książki) wyraziła opinię, iż prawdopodobnie Biblioteka Uniwersytecka posiada jeden z licznych dodruków tego bardzo popularnego w swoim czasie dzieła, sporządzonych przez jednego z kilku wydawców już w roku 1839 (pierwszy dodruk sporządzono kilka dni po opublikowaniu pierwszego wydania).

Należy tu wspomnieć o polskim - poznańskim wydaniu *Pieśni Bretońskich*. Był to wybór pieśni z *Barzaz Breiz* przetłumaczonych przez Lucjana Siemieńskiego a wydanych przez Księgarnię Walentego Stefańskiego w 1842 jako pierwszy tom cyklu *Piosennik ludów*. Siemieński pragnął rozpocząć tą publikacją długi cykl „pieśni gminnych” rozmaitych ludów; ukazały się jednak tylko 2 zeszyty - oprócz pieśni bretońskich wyszły skandynawskie; oba są przykładem romantycznej fascynacji ludowością i „mitologią północy”.

Irlandczycy byli w lepszej sytuacji niż Bretończycy i Szkoci - pomimo wszystkich wojen, zniszczeń i prześladowań zarówno irlandzkości jak i katolicyzmu w tym kraju wiele dzieł ich dawnej literatury przetrwało do dziewiętnastego wieku i tylko kwestią czasu było ich odczytanie i opublikowanie⁶.

Przez pewien czas Celtowie funkcjonowali w wyobraźni osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych pisarzy jako tajemniczy lud o niewiadomym pochodzeniu. W zbiorach biblioteki wydzielonej Instytutu Językoznawstwa znajduje się francuskie dziełko M.deChiniac *Histoire des Celtes et particulièrement des Gaulois et des Germans...*, Paris, 1771 (*Historia Celtów, a w szczególności Galów i Germanów...* akcesja Berliner Antropologisch... Gesellschaft) którego tytuł wskazuje na znaczne materii pomieszanie. Wszyscy wiedzieli jedynie, że Celtowie wytonili się z mgieł Północy jako lud melancholijny, bitny acz nieszczęśliwy w wojnach, grający cudnie na czaro-

⁶ Nie istnieje na razie polska monografia poświęcona historii literatur celtyckich. Obszerne rozdziały poświęcone tej tematyce znaleźć można w następujących pracach: W.Lipoński: *Narodziny cywilizacji Wysp Brytyjskich*, Poznań 1995; A.F.Majewicz, E.Majewicz: *Literackie dziedzictwo...*, op.cit.

dziejskich harfach i prorokujący (W naszej Bibliotece mamy i proroctwa - dość zniszczony egzemplarz *Ancient Irish Prophecies translated from Original Parchments...* [b.m.r.]; katalog Biblioteki Kongresu USA notuje ten sam tytuł wydany w Irlandii - Cork, 1800; widomy dowód zainteresowania irlandzkich antykwariuszy z końca XVIII w. starożytnościami krajowymi).

Z pewnym pietyzmem należy w tej grupie tekstów odnotować dziełko Fryderyka Henryka Lewestama, którego pomysły miały wyrzeć pewien wpływ na symbolikę i ideę *Lilii Wenedy* Słowackiego. Lewestam, polski Duńczyk, doktor filozofii Uniwersytetu Berlińskiego a później profesor Szkoły Głównej w Warszawie był twórcą oryginalnej, acz niemożliwej do obrony tezy o rzekomo celtyckim pochodzeniu szlachty polskiej od "Llachów" - według jego interpretacji, szlachty celtyckiego plemienia Bojów (zamieszkujących niegdyś istotnie obszar dzisiejszych Czech i Słowacji). Osobliwa książeczka jego, która miała dowieść owej tezy - *Pierwotne dzieje Polski*, Warszawa 1841, również dostępna w Bibliotece Uniwersyteckiej, pozwala prześledzić początki specyficznej polskiej romantycznej celtofilii naukowej. Lewestam był pierwszym, ale nie ostatnim polskim uczonym próbującym udowodnić to, czego udowodnienie jest niemożliwe - znaczącą obecność Celtów na naszych ziemiach w okresie prehistorycznym. R.Okulicz-Kozaryn podaje w wątpliwość czy rzeczywiście Lewestamowe teorie zapłodniły umysł wieszca (książka została wydana później niż *Lilla Weneda*)⁷; aczkolwiek Słowacki znał osobiście Lewestama i nie możemy wykluczyć, iż w czasie licznych rozmów jakie odbywał z nim w Paryżu mógł się zapoznać z jego teoriami na temat pochodzenia Polaków.

Wymienione wyżej pozycje to „sztandarowe” tytuły reprezentujące wczesny, romantyczny etap europejskich badań nad Celtami, który nazwalismy celtofiliją - osobliwą mieszaniną - powtórzmy - autentycznej pasji poznawczej z amatorszczyzną.

Z czasem jednak - tak rodzi się większość dyscyplin naukowych - amatorów i szlachetnych pasjonatów zaczęli wypierać uczeni z prawdziwego zdarzenia. Celtofiliją zastąpiła celtologia - poważna dziedzina wiedzy w zarysie ogólnym nie różniąca się od studiów słowianoznawczych czy germańskich. Za twórców tej dyscypliny w XIX w. często uważa się Niemców, którzy jako pierwsi ochłonęli z gorączki osjanicznej i zapoczątkowali systematyczne, szeroko zakrojone badania nad językami celtyckimi. Przyczynił się do tego przede wszystkim rozwój językoznawstwa porównawczego, którego

---

⁷ R.Okulicz-Kozaryn: *Druidyczna Litwa Słowackiego*, [W:] *Słowacki współczesnych i potomnych*, pod red. J.Borowczyka i Z.Przychodniaka, Poznań 2000. s.145.

byli pionierami. U ówczesnych uczonych niemieckich podziwiać można charakterystyczny splot głębokiej erudycji filologicznej, zarówno literaturoznawczej jak i językoznawczej, z przystawiającą sumiennością i dokładnością w pracy naukowej (w późniejszym okresie za to wytykano Niemcom zbytek teoretyzowania i właśnie nadmierną „filologiczność”). Należy jednak mocno podkreślić rangę filologii niemieckiej w XIX w. Niemcy mitowali również starożytności literackie, a Celtowie, zwłaszcza ci dawni, zaimponowali dziewiętnastowiecznym Germanom bogactwem swej literatury. Wedle świadectwa samego Kunona Meyera zarówno Ernst Windisch jak i Ludwig Christian Stern pociągnięci zostali ku literaturze i językoznawstwu celtyckiemu poprzez fascynacje „kwestią Osjaniczną” (problemem autentyczności *Pieśni Osjana*). Mieli oni wielu następców: jeszcze do niedawna funkcjonowała katedra filologii celtyckiej na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie, ostatnio - w ramach dyktowanej kwestiami ekonomicznymi - reorganizacji została zlikwidowana⁸.

Przegląd najbardziej znaczących tytułów z dziedziny celtologii niemieckiej wypada zacząć od sławnej gramatyki celtyckiej *Grammatica Celtica e monumentis vetustis tam Hiberniae linguae quam britannicarum dialectorum Cambriae Cornicae Aremoricae comparatis Gallicae Prisiae reliquiis, conroxit J.C.Zeuss*; ed. altera aeravit H.Ebel, Berolini MDCCCLXXI (1871).

Godny odnotowania jest redaktor tego właśnie (drugiego) wydania Hermann Wilhelm Ebel, który dwadzieścia najbardziej produktywnych lat życia pracował jako nauczyciel języków klasycznych w Miejskim Progimnazjum w Pile. Tutaj właśnie - zapewne nie bez trudności spowodowanych brakiem odpowiedniego zaplecza bibliograficznego i bibliotecznego - pracował nad edycją tej gramatyki. Oprócz tego opublikował wypisy z literatury staroirlandzkiej do zbioru *Indogermanische Chrestomatie, Weimar, 1869*. Biblioteka nasza posiada jeszcze jedną pracę Ebela - *De verbi britannici futuro et coniunctivo*, traktat o czasowniku walijskim opublikowany w *Jahres-Bericht über das Städtische Progymnasium in Schneidemühl... Schneidemühl, 1866*. Jego przedwczesna śmierć była - jak można przeczytać w niemieckim biografii⁹ - wielką stratą dla celtologii⁹.

Do najważniejszych publikacji celtologicznych dawnych i nowych czasów należą edycje źródeł, zwłaszcza średniowiecznej literatury irlandzkiej i walijskiej. Już w XIX w. produkowano zarówno faksymile (z których korzysta-

⁸ Na temat celtologii niemieckiej patrz: H.Bauersfeld: *Die Entwicklung der Keltischen Studien in Deutschland*, Berlin 1937.

⁹ *Allgemeine Deutsche Biographie*, Leipzig 1877, Bd.5, s.516-518.

tać mogą jedynie specjaliści dobrze radzący sobie z odczytywaniem dawnych manuskryptów) jak i edycje dwujęzyczne z glosariuszami i bogatymi przypisami wydawcy.

W naszych zbiorach znajduje się olbrzymie faksymile *Żółtej Księgi z Lecan* (dokonana w XIV w. kompilacja tekstów w języku wczesnonowo-irlandzkim, zawiera m.in. ówczesną wersję eposu *Táin Bó Cuailnge*). Posiadamy też dwa opaste tomy *Catalogue of Irish Manuscripts in the British Museum*, vol.I, 1899, ed. Standish O'Grady; vol.II, 1926, ed. Robin Flower (oba tomy zawierają bogatą antologię, tom I także i tłumaczenia tekstów; ukazał się jeszcze i tom trzeci - niestety dopiero w 1951 i nie posiadamy go); tom pierwszy zawiera odręczną dedykację od władz British Museum dla prof. Kunona Meyera. Dla laika nie znającego języka irlandzkiego interesujący jest szczególnie tom pierwszy - prawdziwe silva rerum obejmujące szeroki wybór tekstów począwszy od średniowiecznych traktatów medycznych aż po siedemnasto- i osiemnastowieczną poezję patriotyczną pełną zaświatowych wizji w których Irlandia wyobrażona jest jako piękna i nieszczęśliwa Niewiasta. Możemy się też pochwalić posiadaniem kompletu *Irische Texte mit Wörterbuch*, ed. Whitley Stokes, Ernst Windisch, Leipzig 1880-1909 (6 woluminów eposów, legend, traktatów itd. reprezentujących różne okresy literatury irlandzkiej od staroirlandzkiego po wczesnonowoirlandzki ze słownikiem i tłumaczeniami na angielski) oraz oddzielnie wydanych tłumaczeń *Lebor na hUidre: Book of the Dun Cow*, Dublin, 1929 i *Táin Bó Cuailgne*, Leipzig 1905.

Z literatury bretońskiej posiadamy 2 wydania *Barzaz Breiz*, w tym prawdopodobnie egzemplarz z dodruku do wydania pierwszego z 1839 oraz, z literatury starszej, szesnastowieczne misterium o św.Barbarze *Buhez Sante Barba*, wydane jako *Le Mystère de Sainte Barbe*, Nantes, 1885 (edycja dwujęzyczna wybitnego uczonego bretońskiego Emile Ernault, zaopatrzona także w słowniczek języka średniobretońskiego).

Dla współczesnych miłośników Osjana i dawnej Szkocji, oprócz XIX-wiecznych edycji Macphersona, niezwykle interesujące być może dwujęzyczne wydanie tzw. *Księgi Dziekańskiej z Lismore* (*Heroic Poetry from the Book of Lismore*/ed. Neil Ross, Edinburgh, 1939) zawierające kompilacje w pełni autentycznej szkockiej literatury osjanicznej w języku gaelicko-szkockim, zebranej przez Jamesa i Duncana MacGregorów na początku XVI wieku. Inaczej nieco niż u Macphersona, stary i czasem melancholijny, a czasem zbuntowany przeciw nowej rzeczywistości Osjan opowiada wiele ze swoich przygód młodości św. Patrykowi. Nietypowe jest pochodzenie tego egzemplarza w Bibliotece Uniwersyteckiej - jak głosi umieszczony w nim

ekslibris, został on „zakupiony z funduszy alianckich i подарowany przez komisję do spraw książek i periodyków na konferencji ministrów edukacji krajów alianckich, Londyn 1944”. Jak dar dostał się do Biblioteki, tego nie wiemy; domyślać się można jakiś śladów przyjaźni szkocko-polskiej z okresu wojennego.

W Zbiorach Specjalnych BU znajduje się egzemplarz *Mabinogion* - najślawniejszego, klasycznego kanonu prozy walijskiej (*Y Mabinogion Cymreig*, Liverpool 1880; niestety, nie jest to edycja dwujęzyczna). Legendy zawarte w tomie pochodzą z XI wieku i można w nich odnaleźć motywy arturiańskie oraz wątki pokrewne zarówno innym literaturom celtyckim jak i ówczesnej literaturze francuskiej. Powodem zakwalifikowania jej jako rękopisu była ogromna ilość glos uzupełniających tekst. Wydanie z 1880 nie było pierwsze; właściciel książki uzupełnił tekst pieczołowicie sporządzonymi notatkami na temat wydań poprzednich a nawet zaznaczył w tekście odmienną numerację paragrafów. Poza tym dodał liczne uwagi (bibliograficzne i językowe) na marginesach czarnym i czerwonym atramentem; pisał w językach walijskim, angielskim, francuskim i niemieckim. Na końcu książki dodane zostało 8 kart: przepisano na nich teksty triad walijskich według Iolo Morgana. Jest oczywiste że i ta książka znajdowała się w rękach filologa który „udoskonalał” ją jako swój warsztat pracy; imię jego także pozostaje dla nas tajemnicą.

Biblioteka Instytutu Językoznawstwa (która również posiada pewną ilość materiałów celtologicznych, począwszy od osiemnastowiecznych po najnowsze) posiada między innymi ciekawą dwujęzyczną kolekcję starodawnych przysłów walijskich, bardyckich aforyzmów i cytatów z dawnych traktatów prawnych, wydanych przez V.H.Halforda jako *British Reason in English Rhyme*, London 1889.

Wiele interesujących do dziś materiałów znaleźć można w najślawniejszym na świecie czasopiśmie celtologicznym *Zeitschrift für Keltische Philologie*. Biblioteka Uniwersytecka posiada jego komplet za lata 1897-1918 (to jest od vol.1 do 12); aktualnie prenumeratę tytułu prowadzi w Polsce jedynie Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Osobno należałoby wspomnieć słowniki języków celtyckich - możemy się pochwalić posiadaniem takich jak osiemnastowieczne wydanie słownika walijsko-angielskiego *Antiquae Linguae Britannicae Thesaurus...*, Bristol, 1753; oraz bretońskich słowników z połowy 19 stulecia: *Dictionnaire Français-Breton de la Gonidec, enrichi d'aditions et d'un essai sur l'histoire de la langue Bretonne*, par Th.Hersart de La Villemarqué, Saint Brieuc, 1847; *Dictionnaire*

Breton-Français de la Gonidec précédé de sa grammaire bretonne, te enrichi d'un avant-propos, d'additions et des mots gallois et gaël scorrespondants au reton, par Th.Hersart de La Villemarqué, Saint Briec, 1850.

Osobliwością jest słownik gaelicko-szkocko-angielski z wymową słówek (M'Alpine Neil: *A pronouncing gaelic dictionary...*, Edinburgh 1903).

A wyobraźnię pobudza stary, pokryty obfitymi glosami słownik irlandzko-angielski z połowy XIX w.: De Vere Coneys Thomas: *Focloir Gaoidhligesacs-bearla*, Dublin, 1849. Przypadkiem znamy imię pierwotnej właścicielki książki, która podpisała się u góry karty tytułowej - Betsy May Arnold, March 15th, 1849. Notatki w słowniku dokonane zostały co najmniej dwoma charakterami pisma, z których jeden (spekulować wolno) należeć mógł do jakiejś irlandzkiej damy która być może jak Lady Wilde, z pobudek patriotycznych uczyła się ojczystego języka w czasach dla Irlandii trudnych i burzliwych. Inny charakter pisma i notatki sporządzone po niemiecku należały już do niemieckiego uczonego a może bibliotekarza (na karcie tytułowej ktoś podpisał się jako Stern - mógłby to być C.L.Stern). Wiele tytułów tu opisywanych zawiera podobne glosy, w żadnym razie nie mające nic wspólnego z brakiem szacunku dla książki lecz wręcz przeciwnie - z miłością do wiedzy i do tego, co stanowiło przedmiot dzieła.

Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt „Honor twój, imię i chwała na zawsze pozostaną”, napisano w nagłówku „poprawionego” egzemplarza słownika średnioirlandzkiego Windischa. Jest to jedna z najciekawszych i najbardziej zagadkowych pozycji naszej kolekcji „celtologicznej”.

Egzemplarz słownika pierwotnie stanowiącego część *Irische Texte mit Übersetzungen und Wörterbuch, Ser.1 / Hrsg. Ernst Windisch*, początkowo mylnie skatalogowany razem z kompletnym drugim egzemplarzem *Irische Texte*, odkryty został przez pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej w magazynie podczas realizacji mojego zamówienia (obecnie w Zbiorach Specjalnych). Jest to cymelium: do bardzo grubego brulionu oprawnego w półskórek wklejono kartka po kartce cały słownik wyjęty z 1 zeszytu dzieła w ten sposób, że każdą stronę wyciętą z *Irische Texte* starannie umieszczano w prostokątnym otworze wyciętym w kartkach brulionu. Na powstałych w ten sposób szerokich marginesach ktoś, czyjego nazwiska możemy się domyślać, zamieścił własne szczegółowe uwagi dotyczące dzieła. *Irische Texte* były edycją zabytków literatury irlandzkiej, bardzo przydatnym dla badaczy historii literatury i języka. Tylko pierwszy tom opracował sam Ernst Windisch, kolejne były dziełem wspólnym jego i sławnego irlandzkiego celtologa Whit-

leya Stokesa. Wydanie pierwszego tomu spotkało się z dużym zainteresowaniem specjalistów. Bardzo szczegółową (negatywną) recenzję napisał wówczas Heinrich Zimmer.

Na karcie tytułowej naszego egzemplarza „wzbogaconego” znajduje się podpis: Ludw. Chr. Stern oraz odręczna uwaga którą można by odczytać jako: „Dies ist der .... Theil zu den Irischen Texten mit Wörterbuch von Ernst Windisch Leipzig 1880, durch gesehen und mit Zusätzen versehen(?)” (Jest to ... część Irische Texte ... przejrzana i zaopatrzona w uzupełnienia (?). Na osobnej karcie przedtytułowej zapisano dużą ilość cytatów z literatury pięknej i złotych myśli: po łacinie, po grecku, po francusku, niemiecku i hiszpańsku.

Podpis Ludw. Chr. Stern znajduje się także na karcie tytułowej innego z naszych rękopisów - w całości pisanego ręcznie słownika języka średnio-irlandzkiego (Rkp. 1598) .Gruby zeszyt w linie ma 768 ręcznie numerowanych stron i podobnie jak rękopis poprzedni, pieczętkę Indogermanisches Seminar w Berlinie. Wewnątrz znajdują się hasła zaopatrzone w cytaty i bibliografię, bardzo skrótowo objaśnione po angielsku i po łacinie. Hasła nie pokrywają się ze słownikiem Windischa. Oba opisywane tu rękopisy - sprawa wymagałaby szczegółowego śledztwa, prawdopodobnie niemożliwego do przeprowadzenia w Polsce - należały kiedyś prawdopodobnie do Ludwiga Christiana Sterna (1846-1911)¹⁰ lub były jego dziełem. Stern był bardziej znany jako specjalista od języków Egiptu, jednakże w późniejszym okresie życia zainteresował się filologią celtycką. Znany był z fenomenalnych zdolności językowych i mrówczej pracowitości (już jako gimnazjalista, prócz języków klasycznych i hebrajskiego sam uczył się arabskiego, hiszpańskiego i rosyjskiego). Miał szerokie zainteresowania - uwielbiał Homera i średnio-wieczną poezję francuską, interesował go Osjan. Był współzałożycielem i współredaktorem (wraz z K.Meyerem) *Zeitschrift für Keltische Philologie*, opublikował krytyczne wydanie *Cúirt an mheadóin oidhche* B.Merrimana (arcydzieło satyrycznej literatury irlandzkiej XVIII w.) i artykuły o glosach irlandzkich w rękopisach tacińskich. Zajmował się również genialnym poetą walijskim z XIV w. Dafyddem ap Gwilym. Pod koniec życia zamierzał wydać zbiór szkockiej literatury osjanicznej z epoki nowożytnej, lecz nie zdążył dokończyć dzieła. Stern miał łatwy dostęp do starych rękopisów jako że przez wiele lat był bibliotekarzem w Oddziale Rękopisów Biblioteki Królewskiej w Berlinie (od 1905 na stanowisku kierownika oddziału). Można (znów) speku-

¹⁰ Szkic biograficzny Christiana Sterna autorstwa Kunona Meyera znaleźć można w „*Zeitschrift für Keltische Philologie*”, 1912, s.582-587.

lować, że dwa sygnowane przezeń rękopisy, które posiadamy w naszych zbiorach były jego osobistymi wypisami z bogatych zbiorów irlandzkich jego macierzystej biblioteki oraz innych źródeł i że stanowić mogły warsztat pracy uczonego.

W Zbiorach Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej znajduje się też rękopis sygnowany przez Karla Brugmanna (1849-1919): stenograficzne notatki z wykładów opracowane w półskórek; połowę tomu stanowi zapis wykładów Ernsta Windischa na temat gramatyki języków celtyckich.

Karl Brugmann był wybitnym językoznawcą indoeuropeistą; od jego nazwiska utworzono nawet Prawo Brugmanna dotyczące rozwoju języków indoeuropejskich (od 1887 kierował katedrą językoznawstwa indoeuropejskiego w Lipsku). Po jego śmierci spadkobiercy sprzedali Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu co najmniej sporą część jego prywatnej biblioteki (księga akcesyjna z 1922 odnaleziona przez Małgorzatę Głowacką-Helak notuje około 3.000 tytułów z dziedziny filologii napisanych w różnych językach, często z autografami autorów). Zbiór ten zasługiwałby może na uwagę historyków językoznawstwa; tutaj pokrótce wymienić tylko przyjdzie kilka pozycji z dziedziny celtologii: Windischa *Kurzgefasste Irische Grammatik mit Lesestücken*, Leipzig 1879; Rudolfa Thurneysena *Handbuch des Alt-Irischen. Texte und Wörterbuch*, Heidelberg 1909 oraz Josepha Lotha *Vocabulaire vieux breton*, Paris 1884 i Edwarda O'Reilly: *An Irish-English Dictionary*, Dublin 1877. Z prac Whitleya Stokesa, uczonego z Dublina, który wstawił się publikacją wielu źródeł, nie tylko irlandzkich, reprezentowane są m.in. Żywot Św.Molinga *The Birth and Life of St.Moling*, London 1907; tekst i opracowanie fragmentu Sanas Chormaic, irlandzkiego słownika etymologicznego sprzed XI w. *On the Bodleian Fragment of Cormac's Glossary*, London 1891; oraz Martyrologium Gormana z XII w. *Félire húi Gormáin. The martyrology of Gorman, edited from a manuscript in the Royal library, Brussels, with a preface, translation, notes and indices by Whitley Stokes*, London 1895.

Szczegółowe kwerendy biblioteczne mają to do siebie, że w ich trakcie można się natknąć na książki zaskakujące, ciekawe i godne odnotowania z innych, niż naukowe, względów. Myślę tu o maleńkiej książeczce *Randglossen eines Keltisten zur Schulstreik in Posen...* Leipzig 1907. Jej autor Heinrich Zimmer - niekwestionowany autorytet w dziedzinie celtologii, porównuje w niej sytuację mniejszości językowych: polskiej w Niemczech i celtyckich w Zjednoczonym Królestwie i Francji. Wnioski, do jakich dochodzi są zaskakujące i trudno je czytać bez uczucia zażenowania. Apeluje bowiem o

inteligentniejsze i bardziej „ludzkie” sposoby likwidowania języka pospólstwa, niż przemoc wobec dzieci. Wskazuje przy tym na przykłady zarówno francuskie, jak i brytyjskie. Trudno nie dostrzec w tym zawstydzającego przejawu szowinizmu - wielki uczony swą głęboką wiedzę i autorytet angażuje w sprawy tak wątpliwe, jak ucisk i prześladowania narodowościowe.

Habent sua fata libri - ta obiegowa i - szczerze powiedziawszy - nieco już zużyta maksyma znajduje jednak swoje głębokie potwierdzenie kiedy przeglądamy zbiory celtyckie Biblioteki Uniwersyteckiej. Książki, którymi ośmieliłam się zająć uwagę czytelnika wiele przeszły, były intensywnie eksploatowane jako warsztaty pracy uczonych, zmieniały swoich właścicieli, nie rzadko w dramatycznych okolicznościach. Jeśli więc - już na zakończenie - wolno mi zdradzić ambicje, jakie towarzyszyły mi w trakcie spisywania powyższych uwag, to chciałabym, aby myśłano o nich nie jak o martwych pozycjach bibliograficznych, ale jak o źródłach, które nie wyjawily jeszcze wszystkich swoich sekretów i nadal potrafią zaciekawić zarówno badacza dawnych kultur i języków, jak zwykłych, wrażliwych na to co dawne, czytelników.

ABSTRAKTY - ABSTRACTS

Aleksandra Ochmańska: The book collection and bibliophilic interests of Jan Lubrański, the Bishop of Poznan

The paper presents the Renaissance book collection of Bishop Jan Lubrański (1456-1521). The collection is a manifestation of the reception of the Greco-Latin world through gathering and collecting works on history, philosophy, and literature of the writers of Ancient Greece and Rome. The 16th c. Humanism is characterized by works that postulated new philosophical, social and educational concepts and theses. Nineteenth century bibliophilism in the Greater Poland region (Wielkopolska) was inspired by intellectual impact of the ideas originating in Western Europe.

Ewa Kołodzińska: An outline of the history of August Cieszkowski book collection

The paper presents the history of the 19th century book collection built up by the landowner and scholar A.Cieszkowski. Attempts to describe the number of items in the collection. Presents the subsequent stages in its development and describes the ways in obtaining the material and the organization of the collection. The collection is characterized from the perspective of the scholarly workshop of its owner. Comments on the fortunes of the collection housed at Wierzenica after the death of its owner conclude the article.

Justyna Łopaczyk: On the three editions of Piotr Chmielowski's treatise "Adam Mickiewicz - Biography and His Literary Works. An Outline"

The paper discusses the treatise and presents the differences in its subsequent editions, both on the textual level and its editorial intrusions or arrangements. The treatise has been presented in the context of the nineteenth century studies on literature and the philosophy of Hippolyte Taine. The guiding principle for the article is the idea of the uniqueness of Chmielowski's literary intentions. The paper includes an extensive list of literary sources (along with the bibliographical addresses) that were either used or discarded by the author of the treatise during his work of its subsequent editions. The photos of the title pages and of the poet supplement the article.

Artur Jazdon: Calendars

The article presents the development in calendar publishing in the Poznan area in the years 1795-1914. Reasons conditioning negative or positive developments of this particular form of publication are presented and evaluated. Quantitative aspect of the production, questions concerning the language used in the publications, authors, editors and publishers of specific titles or annals are focused upon. The analysis of the volume of editions and prices as compared to the average pay and the prices of basic commodities of the time shows a wide availability of calendars for the then inhabitants of Poznan. Different types of calendars, evolution of their form and the inner structure, content, iconographical material, specific goals in cultural or educational spheres of such publications at the time of the partitions of Poland are discussed.

Katarzyna Gmerek: From Celtophilia to Celtology. Celtic collection at Poznan University Library

The paper focuses on the collection of old books (from the 18th c. till 1945) in Celtic studies housed in the Library. The origins of the collection and the most valuable items, including E.Lhuycke's *Archeologia Britannice* published in the 18th c. and a nineteenth century manuscript of a Middle Irish dictionary, are described. Additionally, a profile of the currently unknown German linguist, H.W.Ebel, probably the first researcher in Celtic studies working locally, is presented. The collection illustrates the history of Celtic studies in Europe from antiquarians' studies and Romantic Celtophilia to modern Celtology.